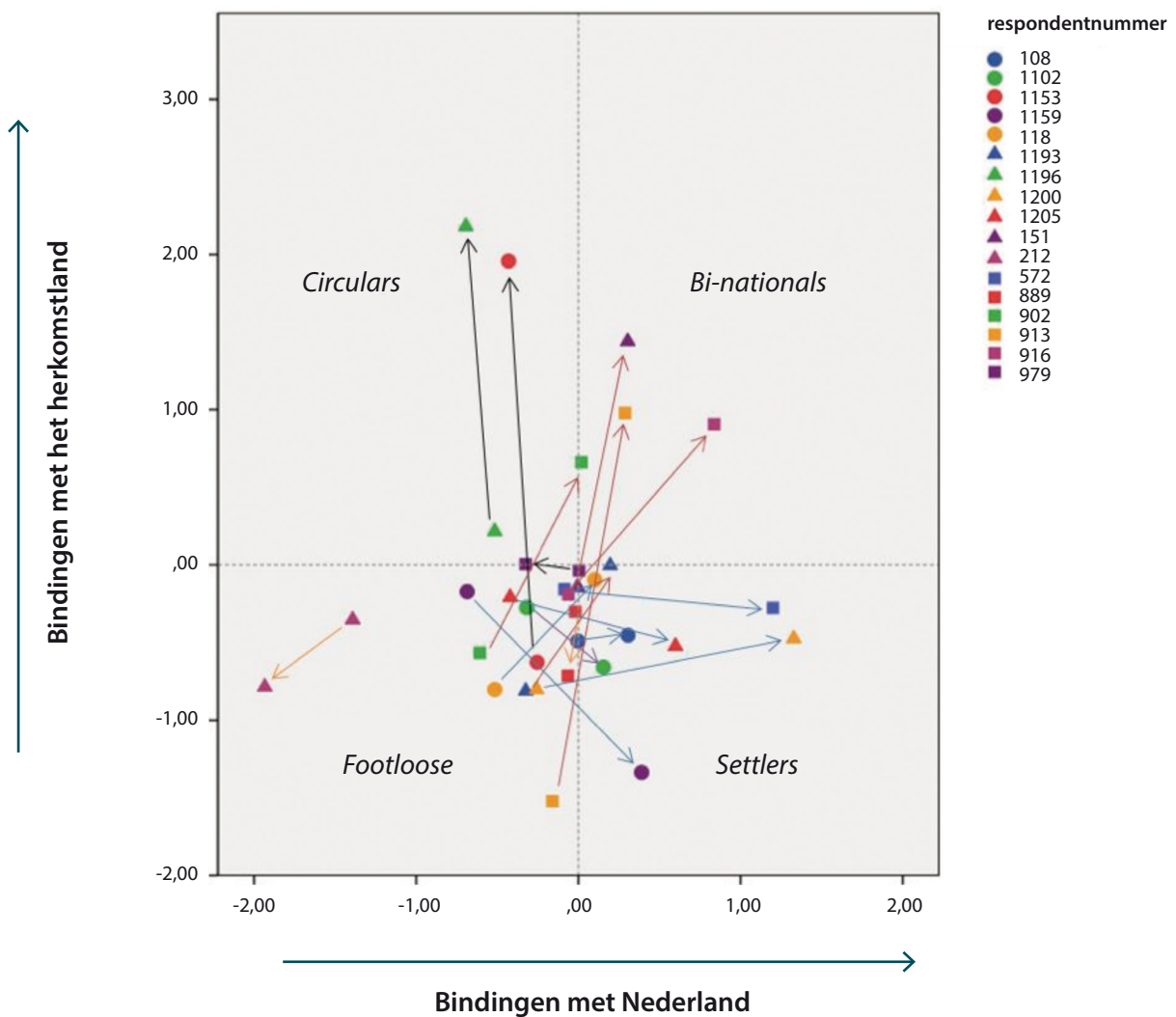

Footloose migranten in beeld

ERIK SNEL, MARIJE FABER EN GODFRIED ENGBERSEN
ONDERZOEKSGROEP CIMIC
ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM
OKTOBER 2014

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	pag. 2
1. Inleiding	pag. 3
<i>Eenzijdig beeld</i>	pag. 4
<i>Samenvatting van de resultaten</i>	pag. 4
2. Footloose migranten in Rotterdam en Den Haag	pag. 6
<i>Vier patronen van arbeidsmigratie</i>	pag. 6
<i>Kenmerken van footloose migranten</i>	pag. 8
<i>Migratiepatronen in dynamisch perspectief</i>	pag. 14
<i>Samenvatting en conclusie</i>	pag. 18
3. Dakloze Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam en Den Haag	pag. 20
<i>Omvang</i>	pag. 20
<i>Achtergrond dakloosheid</i>	pag. 23
<i>Conclusie: geen substantiële probleemgroep</i>	pag. 25
Bibliografie	pag. 28
Appendix	pag. 31

1. Inleiding

Eenzijdig beeld

Het gangbare beeld van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Nederland was lange tijd dat zij tijdelijk hier zijn om laagbetaald en vaak onzeker werk te doen, voornamelijk in de land- en tuinbouw en in sommige industriesectoren. Dit eenzijdige beeld klopt slechts ten dele, zo blijkt uit diverse studies over Midden- en Oost-Europeanen in Nederland (vgl. Weltevrede et al. 2009; Dagevos et al. 2011; Engbersen et al. 2011 en 2013; Snel et al. 2013; Van Ostaijen et al. 2014). Lang niet alle arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa passen in het stereotype beeld van de tijdelijke 'MOE-landers'. Bovengenoemde studies laten zien dat er onder de categorie Midden- en Oost-Europeanen in Nederland veel meer diversiteit bestaat dan veelal wordt aangenomen. Lang niet alle nieuwe Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten werken in de tuinbouw of doen ander ongeschoold werk! En lang niet iedereen verblijft slechts tijdelijk in Nederland om hier te werken, inmiddels is er ook een aanzienlijke (en naar alle waarschijnlijkheid toenemende) vestigingsmigratie vanuit Midden- en Oost-Europa in Nederland. Om aan deze diversiteit onder Midden- en Oost-Europese migranten in Nederland recht te doen, onderscheiden Engbersen et al. (2011; 2013) vier typen Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Nederland: circulaire migranten, vestigingsmigranten, transnationale migranten en *footloose* migranten.

In deze notitie focussen we op de categorie van *footloose* migranten, dat zijn migranten die een relatief zwakke binding hebben met zowel Nederland als met het herkomstland. Wij besteden aan deze categorie specifieke aandacht, omdat daarover relatief weinig bekend is en omdat er zorgen zijn dat ongebonden arbeidsmigranten (die vaak een onzekere arbeidsmarkt- en huisvestigingspositie hebben) het risico kunnen lopen op *dakloosheid*. Daarom bewandelen we in deze onderzoeksnotitie twee wegen.

1. Ten eerste maken we een (her-)analyse van gegevens die eerder zijn verzameld in het kader van het onderzoeksproject Arbeidsmigratie in vieren en in een latere follow up studie *Migratiepatronen in dynamisch perspectief* (Engbersen et al. 2011 en 2014). Daarbij zullen we ons vooral richten op de steden Rotterdam en Den Haag omdat de *footloose* migrant vooral daar aanwezig is.
2. Ten tweede bespreken we wat bekend is over dakloosheid onder Midden- en Oost-Europese migranten. De gegevens uit de gememoreerde onderzoeken richten zich op arbeidsmigranten. Daarin is niet systematisch gezocht naar daklozen. Daarom baseren we ons voor deze notitie op eerder onderzoek dat is verricht in Den Haag naar deze thematiek (Snel et al. 2011), in Rotterdam (Hemmink en Rodenburg, 2013) en op gegevens die verzameld zijn door onderzoekers van het WODC (Van Gestel, Van Straalen en Verhoeven, 2014). Ook gegevens uit verschillende monitoren van de Gemeente Rotterdam en Gemeente Den Haag en andere relevante bronnen hebben ons geholpen dit deel te voltooien.

Middels deze twee onderzoekswegen is het mogelijk gebleken om een scherper beeld te krijgen van footloose migranten. In hoofdstuk 2 scherpen we ons beeld aan de hand van een analyse van de surveygegevens. In hoofdstuk 3 gaan we nader in op het vraagstuk van dakloosheid onder migranten uit Midden- en Oost-Europa.

Samenvatting van de resultaten

Hoofdstuk 2 van deze notitie geeft een overzicht van de bevindingen over footloose migranten in Rotterdam en Den Haag op basis van diverse surveys onder Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in beide steden. Footloose migranten worden hier opgevat als migranten die een relatief zwakke binding hebben met zowel Nederland als met het herkomstland. Ongeveer één op de drie respondenten uit Rotterdam en Den Haag behoorde tot deze categorie. Het betreft vooral Bulgaarse arbeidsmigranten. Ruim de helft van de footloose migranten in Rotterdam en Den Haag verblijft nog maar kort (hooguit 1 jaar) in Nederland. Verder blijkt dat zij – meer dan de andere typen migranten – een relatief gemarginaliseerde maatschappelijke categorie vormen. Twee derde van hen beschikt niet over zelfstandige woonruimte in Nederland, maar bewoont een – veelal met anderen gedeelde – kamer in een woning of pension. Ruim de helft van de footloose migranten in Rotterdam en Den Haag werkt naar eigen zeggen informeel. Kijken we echter naar de *ontwikkelingsdynamiek* van deze categorie, dan ontstaat een ander beeld. Juist bij de footloose migranten blijkt er veel veranderd als we hen drie jaar later, in 2013, opnieuw interviewen. Sommigen van hen zijn uit Nederland vertrokken, anderen zijn inmiddels beter gevestigd. Ze hebben een sterkere band met Nederland gekregen en/of sterkere bindingen met het herkomstland gekregen. Slechts vier van de 23 footloose migranten uit 2010 behoren drie jaar later nog steeds tot deze categorie. Dit zijn wellicht de meest problematische gevallen: ze verblijven inmiddels al langere tijd in Nederland, maar hebben hun weg in de Nederlandse samenleving nog steeds niet gevonden en hebben bovendien een zwakke band met het herkomstland.

In hoofdstuk 3 is aandacht besteed aan de omvang en achtergronden van dakloosheid van Midden- en Oost-Europese migranten. Verschillende bronnen laten zien dat er geen aanwijzingen zijn dat er een aanzienlijke groep Midden- en Oost-Europese daklozen aan het ontstaan is. Cijfers uit zowel Den Haag als Rotterdam wijzen erop dat het gaat om enkele tientallen. Daarnaast laten cijfers zien dat niet alle personen die gebruik maken van de maatschappelijke opvang (dagvoorzieningen of tijdens de winterkouderegeling de nachtopvang) daadwerkelijk dakloos zijn. Deze beperkte groep van Midden- en Oost-Europese daklozen is merendeels dakloos geraakt door verlies van werk en, al dan niet indirect, ook van huisvesting. Een klein deel van de daklozen in Rotterdam en Den Haag is dakloos geraakt door verslavings- of psychische problemen, die vaak ook al in het herkomstland aanwezig waren. Er lijkt geen sprake van een aanzuigende werking van Nederlandse daklozenvoorzieningen

op burgers uit Midden- en Oost-Europa die kampen met dergelijke individuele problemen. Ook lijkt het abrupt beëindigen van tijdelijke arbeids- en huisvestingscontracten niet te leiden tot een grote druk op daklozenvoorzieningen. Deze groep keert terug naar het herkomstland of wordt tijdelijk opgevangen in eigen kring totdat nieuw (tijdelijk) werk is gevonden. Voor de groep daklozen uit Midden- en Oost-Europa, die voornamelijk uit Poolse migranten bestaat, dient niettemin aandacht te zijn. Vroegtijdige interventies in de vorm van re-integratie in de samenleving of hulp bij vrijwillige terugkeer strekken tot de aanbeveling.

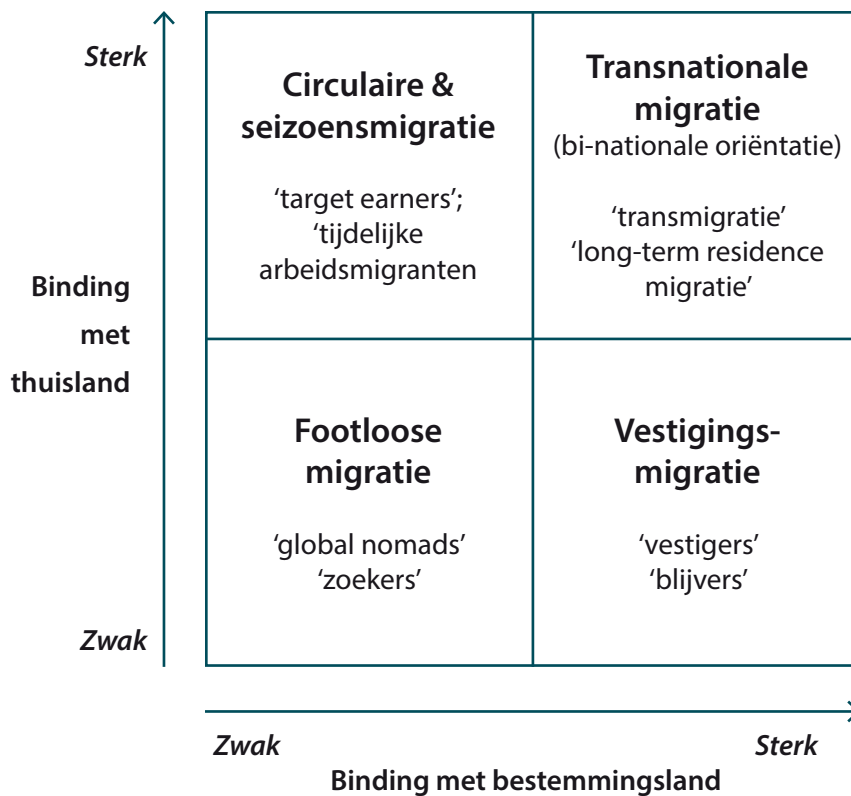
2. Footloose migranten in Rotterdam en Den Haag

Vier patronen van arbeidsmigratie

Alvorens in te zoomen op de categorie van footloose migranten beginnen we met een algemene omschrijving en enkele vergelijkende cijfers over de vier soorten arbeidsmigranten in twee Nederlandse steden: Rotterdam en Den Haag.

Volgens Engbersen et al. (2011) verschillen deze vier typen migranten van elkaar langs twee verschillende dimensies: enerzijds de mate waarin migranten gebonden zijn met Nederland als bestemmingsland en anderzijds de mate waarin ze verbonden zijn met het herkomstland. Door beide dimensies op elkaar te verbinden, kan een onderscheid gemaakt worden tussen vier ideaaltypen of patronen van arbeidsmigratie. Het eerste patroon is dat van *tijdelijke, circulaire migratie*. Het betreft vooral buitenlandse werknemers die hier laaggeschoold en vaak tijdelijk werk doen. Het gevolg is dat ze veelal elk jaar een tijd in het buitenland verblijven om te werken, maar tussendoor steeds terugkeren naar het herkomstland. Sommige arbeidsmigranten gaan zelfs ieder weekend terug naar het herkomstland en verblijven enkel doordeweeks in Nederland om te werken; men zou hen internationale forensen ('international commuters') kunnen noemen (vgl. Wallace 2002). Onder deze categorie vallen ook migranten die eenmalig of korte tijd migreren om daarmee geld te verdienen dat vervolgens in het thuisland wordt geïnvesteerd ('target earners'). Kenmerkend voor deze eerste categorie is dat men doorgaans zwakke bindingen met de Nederlandse samenleving heeft, maar tegelijkertijd sterke bindingen met het herkomstland. Het tweede patroon is dat van *transnationale migratie*. Het betreft hier arbeidsmigranten die – net als *expats* – middellang in het bestemmingsland verblijven. Zij hebben een relatief gevestigde arbeid- en huisvestingspositie in het bestemmingsland, maar onderhouden ook nog sterke banden met het herkomstland. Ze hebben dus sterke bindingen met zowel het bestemmings- als het herkomstland. Het derde patroon is *vestigingsmigratie*. Het betreft migranten die erin geslaagd zijn een stabiele arbeid- en huisvestingspositie te realiseren en ook hun partner en (eventueel) kinderen hebben laten overkomen. Zij hebben een sterke band met Nederland, maar steeds zwakker wordende bindingen met het herkomstland. Tot slot zijn er migranten die als *footloose* (of 'ongebonden') worden aangeduid. Het zou hier deels hoog-opgeleide migranten betreffen die van de ene in de andere internationale baan 'hoppert' – *global nomads* (Bauman 1998) – maar deels ook migranten in meer marginale maatschappelijke posities. Kenmerkend voor de footloose migranten is in ieder geval dat ze zowel weinig geworteld zijn in de Nederlandse samenleving als ook weinig binding hebben met het herkomstland (zie figuur 1).

Figuur 1. Vier patronen van arbeidsmigratie

Bron: Engbersen et al. 2013

Uitgangspunt van deze typologie van migratiepatronen is dus dat zowel tijdelijke, circulaire migranten als footloose migranten een relatief zwakke binding met de Nederlandse samenleving hebben. Dit lijkt bijvoorbeeld uit het gegeven dat zij weinig contact hebben met Nederlanders, vrijwel geen Nederlandse vrienden hebben, de Nederlandse taal slecht spreken en het Nederlandse nieuws slecht volgen. Transnationale migranten en vestigers hebben op al deze punten een sterker verband met de Nederlandse samenleving. Circulaire en footloose migranten zijn ook in formele zin zwak verbonden met de Nederlandse samenleving. Velen van hen hebben geen burgerservicenummer (BSN-nummer) en vaak zijn ze niet formeel ingeschreven bij de gemeente waar ze wonen (GBA). Transnationale en vestigingsmigrantten hebben op al deze punten een sterkere binding met de Nederlandse samenleving. Aan de andere kant hebben zowel circulaire als transnationale migranten een sterkere binding met het herkomstland dan footloose migranten en vestigingsmigrantten. Dit verschil blijkt vooral uit het feit dat circulaire en transnationale migranten beduidend meer geld overmaken naar het land van herkomst (*remittances*) dan vestigings- en footloose migranten. Ook bezoeken circulaire en transnationale migranten het herkomstland vaker en beschikken ze vaker over een eigen huis in het herkomstland dan vestigings- en footloose migranten (gegevens: Engbersen et al. 2011: 117). Footloose migranten hebben dus een zwakke binding met zowel Nederland als met het herkomstland.

Engbersen et al. (2011; 2013) gebruikten deze typologie van patronen van arbeidsmigranten om Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten nader te typeren. Ze baseerden hun analyse op gegevens van een enquête onder 654 arbeidsmigranten afkomstig uit Polen, Roemenië en Bulgarije. Het onderzoek was uitgevoerd in elf Nederlandse gemeenten: Rotterdam, Den Haag, Westland, Dordrecht, Breda, Moerdijk, Zundert, Katwijk, Hillegom, Lansingerland en Pijnacker-Nootdorp. In sommige gemeenten waren slechts 25 arbeidsmigranten geïnterviewd, in Rotterdam en Den Haag waren in totaal 284 arbeidsmigranten geïnterviewd. In deze beschouwing gebruiken we alleen gegevens van respondenten uit Rotterdam of Den Haag, met een geldige waarde op één van de vier typen migranten (N=274). De interviews waren grotendeels uitgevoerd door *native speaking* interviewers, merendeels buitenlandse studenten van de Erasmus Universiteit. De respondenten waren gevonden door middel van *snowball-sampling* en ook door op plekken te zoeken waar veel Midden- en Oost-Europeanen komen (o.a. bij kerken, buurtsupermarkten met Midden- of Oost-Europese signatuur, in een van de "Polenhotels" in Westland, enz.). De onderzoekers maakten dus geen gebruik van een representatieve steekproef van bij de gemeente (GBA) geregistreerde Polen, Roemenen en Bulgaren. Als gevolg daarvan interviewden ze ook veel migranten die niet in GBA geregistreerd waren. In Rotterdam had 33% van de respondenten zich (naar eigen zeggen) niet geregistreerd in GBA, in Den Haag had 16% zich niet bij de gemeente ingeschreven. Enkele respondenten wisten niet of ze dat al of niet hadden gedaan (Snel et al. 2010; 2011).

Kenmerken van footloose migranten

Footloose migranten lijken in bepaalde opzichten sterk op circulaire migranten: ze spreken doorgaans weinig Nederlands, hebben weinig contact met Nederlanders en hebben geen Nederlandse vrienden, spreken geen Nederlands in de buurt, slechts een minderheid heeft een Nederlandse bankrekening en de overgrote meerderheid (87%) heeft zich niet formeel bij een Nederlandse gemeente geregistreerd. Aan de andere kant hebben footloose migranten ook zwakke bindingen met het land van herkomst: ze bezoeken het herkomstland minder vaak dan andere migranten, hebben weinig contact met vrienden en familie in het herkomstland, sturen weinig geld (*remittances*) naar en investeren weinig in het herkomstland (vgl. Engbersen et al. 2011: 117).

Wie zijn dan de footloose migranten in Rotterdam en Den Haag? Van de 274 geïnterviewde arbeidsmigranten in beide steden konden er 95 (35%) tot de categorie 'footloose' gerekend worden. In Rotterdam lag het aandeel footloose migranten aanzienlijk hoger dan in Den Haag (45% versus 22%). Van de overige respondenten behoorden er 40% tot de 'vestigingsmigranten', 5% tot de 'circulaire migranten' en 20% tot de 'transnationale migranten'. Vooral het aandeel circulaire migranten is opmerkelijk laag. Waar veel Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in bijvoorbeeld een gemeente als Westland maar kort blijven en vaak op en neer reizen, is dat in steden als Rotterdam en Den Haag kennelijk minder het geval.

Tabel 1. Plaats waar interview is gehouden

	Footloose migranten		Vestigers		Circulaire migranten		Transnationale migranten		Totaal	
Rotterdam	67	45.0%	52	34.9%	9	6.0%	21	14.1%	149	100%
Den Haag	28	22.4%	58	46.4%	4	3.2%	35	28.0%	125	100%
Totaal	95	34.7%	110	40.1%	13	4.7%	56	20.4%	274	100%

Bron: Arbeidsmigratie in vieren (Engbersen et al. 2011)

De meerderheid van geïnterviewde footloose migranten in Rotterdam en Den Haag (70%) is afkomstig uit Bulgarije; 18% van hen is Pools en 12% is Roemeens. Overigens moet hierbij wel vermeld worden dat Bulgaren (op verzoek van beide gemeenten) oververtegenwoordigd waren in de onderzoekspopulatie.

Tabel 2. Herkomst

	Footloose migranten		Vestigers		Circulaire migranten				Totaal	
Pools	17	17,9%	23	20,9%	3	23,1%	25	44,6%	68	24.8%
Roemeens	11	11,6%	31	28,2%	1	7,7%	14	25,0%	57	20.8%
Bulgaars	66	69,5%	54	49,1%	9	69,2%	17	30,4%	146	53.3%
Anders	1	1,1%	2	1,8%	0	0,0%	0	0,0%	3	1.1%
Totaal	95	100%	110	100%	13	100%	56	100%	274	100%

Bron: Arbeidsmigratie in vieren (Engbersen et al. 2011)

Iets meer dan de helft van de geïnterviewde footloose migranten in beide steden (52%) waren vrouwen. Meer algemeen zijn er in dit onderzoek over Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam en Den Haag meer vrouwen dan mannen geïnterviewd. Qua leeftijdsverdeling wijken de footloose migranten weinig af van de andere geïnterviewde Midden- en Oost-Europeanen: ruim een kwart van hen was tussen 20 en 24 jaar, bijna de helft was tussen 25 en 34 jaar.

Tabel 3. Geslacht en leeftijd

	Footloose migranten		Vestigers		Circulaire migranten		Transnationale migranten		Totaal	
Geslacht										
Man	46	48,4%	34	31,2%	7	53,8%	34	60,7%	121	44,3%
Vrouw	49	51,6%	75	68,8%	6	46,2%	22	39,3%	152	55,7%
Totaal	95	100%	109	100%	13	100%	56	100%	273	100%
Leeftijd										
20-24 jaar	26	27,7%	18	16,5%	0	0%	8	14,3%	52	19,1%
25-34 jaar	43	45,7%	61	56,0%	6	46,2%	25	44,6%	135	49,6%
35-49 jaar	20	21,3%	27	24,8%	4	30,8%	19	33,9%	70	25,7%
50 jaar en ouder	5	5,3%	3	2,8%	3	23,1%	4	7,1%	15	5,5%
Totaal	94	100%	109	100%	13	100%	56	100%	272	100%

Bron: Arbeidsmigratie in vieren (Engbersen et al. 2011)

Een opmerkelijk aspect van de footloose migranten in Rotterdam en Den Haag is dat de meerderheid van hen (53%) nog maar kort (hooguit 1 jaar) in Nederland verblijft. Bij de andere typen migranten ligt de gemiddelde verblijfsduur in Nederland veel hoger. Verder denkt ongeveer een kwart van de geïnterviewde footloose migranten hooguit 1 jaar in Nederland te blijven. Dit is iets minder dan bij de circulaire migranten, die per definitie een korte verblijfsintentie hebben, maar aanmerkelijk langer dan bij de vestigingsmigrant en transnationale migranten. Opvallend is ook dat bij drie van de vier migranten typen een ruime minderheid (45-50%) zegt niet te weten hoe lang met in Nederland wil blijven. Deze *'intentional unpredictability'* (Eade, Drinkwater en Garapich, 2007) zou typisch zijn voor veel Midden- en Oost-Europese arbeidsmigrant in West-Europa. Men weet niet of en wanneer men terug gaat óf dat men verder trekt naar een ander EU-land. De vrijheid van reizen binnen de EU maakt een grote flexibiliteit mogelijk.

Tabel 4. Verblijfsduur en verblijfsintentie

	Footloose migranten		Vestigers		Circulaire migranten		Transnationale migranten		Totaal	
Verblijfsduur										
< 1 jaar	48	52,7%	10	9,7%	1	10,0%	8	14,8%	67	26%
1 – 2 jaar	28	30,8%	21	20,4%	2	20,0%	7	13,0%	58	22,5%
2 – 4 jaar	11	12,1%	49	47,6%	4	40,0%	30	55,6%	94	36,4%
4 – 6 jaar	2	2,2%	13	12,6%	2	20,0%	7	13,0%	24	9,3%
> 6 jaar	2	2,2%	10	9,7%	1	10,0%	2	3,7%	15	5,8%
Totaal	91	100%	103	100%	10	100%	54	100%	258	100%
Verblijfsintentie										
< 1 jaar	24	25,3%	8	7,3%	4	30,8%	4	7,1%	40	14,6%
1 – 5 jaar	6	6,3%	46	41,8%	0	0,0%	8	14,3%	60	21,9%
> 5 jaar	20	21,1%	18	16,4%	3	23,1%	16	28,6%	57	20,8%
Weet niet	45	47,4%	38	34,5%	6	46,2%	28	50,0%	117	42,7%
Totaal	95	100%	110	100%	13	100%	56	100%	274	100%

Bron: Arbeidsmigratie in vieren (Engbersen et al. 2011)

Twee derde van de geïnterviewde footloose migranten in Rotterdam en Den Haag heeft geen zelfstandige huisvesting: ze wonen in pensions, delen een kamer met één of meer landgenoten of hebben andere onzelfstandige huisvesting. Overigens heeft ook ruim de helft (54%) van de circulaire migranten onder onze respondenten geen zelfstandige huisvesting; bij de andere categorieën komt dit minder vaak voor.

Tabel 5. Huisvesting

	Footloose migranten		Vestigers		Circulaire migranten		Transnationale migranten		Totaal	
Onzelfstandig	62	65,3%	42	38,5%	7	53,8%	23	41,1%	134	49,1%
Zelfstandig	33	34,7%	67	61,5%	6	46,2%	33	58,9%	139	50,9%
Totaal	95	100%	109	100%	13	100%	56	100%	273	100%

Bron: Arbeidsmigratie in vieren (Engbersen et al. 2011)

Als het gaat om de burgerlijke stand van de footloose migranten is twee derde alleenstaand. Een iets groter percentage (38%) is gehuwd en ongeveer een vijfde is ongehuwd maar heeft wel een partner in Nederland, dan wel in het herkomstland. Veel (54%) footloose migranten in Rotterdam en

Den Haag hebben geen kinderen; een op de acht footloose migranten heeft kinderen die nog in het buitenland zijn.

Tabel 6. Burgerlijke staat en kinderen

	Footloose migranten		Vestigers		Circulaire migranten		Transnationale migranten		Totaal	
Burgerlijke staat										
	31	33,0%	31	28,2%	2	15,4%	10	17,9%	74	27.1%
Gehuwd	36	38,3%	34	30,9%	6	46,2%	21	37,5%	97	35.5%
Ongehuwd met partner	20	21,3%	31	28,2%	3	23,1%	19	33,9%	73	26.7%
Gescheiden/verweduwd	7	7,4%	14	12,7%	2	15,4%	6	10,7%	29	10.6%
Totaal	94	100%	110	100%	13	100%	56	100%	273	100%
Kinderen										
Geen kinderen	51	54,3%	74	67,3%	2	15,4%	28	50,0%	155	56.8%
Kinderen in Nederland	17	18,1%	25	22,7%	0	0%	9	16,1%	51	18.7%
Kinderen in buitenland	12	12,8%	3	2,7%	7	53,8%	12	21,4%	34	12.5%
Meerderjarige kinderen	14	14,9%	8	7,3%	4	30,8%	7	12,5%	33	12.1%
Totaal	94	100%	110	100%	13	100%	56	100%	273	100%

Bron: Arbeidsmigratie in vier (Engbersen et al. 2011)

Tot slot de arbeidssituatie van de geïnterviewde Poolse, Bulgaarse en Roemeense migranten in Rotterdam en Den Haag. Een kwart van de footloose migranten had ten tijde van het interview geen werk; ruim de helft (51%) van hen was naar eigen zeggen informeel actief. Eén op de acht footloose migranten werkt voor een uitzendbureau, anderen hadden tijdelijk werk of waren zelfstandig ondernemer. Slechts 2 van de 98 footloose migranten hadden een baan voor onbepaalde tijd. Van de 24 footloose migranten die aangaven geen werk te hebben waren er 20 actief op zoek naar werk. Deze cijfers zijn tekenend voor de marginale arbeidssituatie van de footloose migranten in Rotterdam of Den Haag.¹ Van de werkende footloose migranten weten we ook wat voor soort werk zij doen. Opmerkelijk is dat zes footloose migranten een relatief hooggekwalificeerd beroep hebben zoals bijvoorbeeld een ingenieur, een software ontwerper of een promovendus aan de Erasmus Universiteit

1. Overigens had ook de overgrote meerderheid van de circulaire migranten in Rotterdam en Den Haag óf geen óf enkel informeel werk; aangezien het in totaal slechts 13 personen betreft, zijn deze cijfers minder betrouwbaar.

Rotterdam. Hieruit blijkt, zoals al eerder gesteld, dat footloose migranten niet per definitie een gemarginaliseerde maatschappelijke positie hebben. Soms betreft het ook *global nomads* of expats met een gekwalificeerd beroep, maar die weinig binding hebben met zowel het bestemmings- als het herkomst land. Twintig footloose migranten hadden een midden beroepsstatus: het betreft met name migranten die werkzaam zijn in de bouw of als schilder, maar ook een enkele kok of naaister. De grootste groep onder de footloose migranten zijn echter personen met een lage beroepsstatus. Velen van hen werken als schoonmaker (14 personen) of in de land- en tuinbouw (8 personen). Eveneens acht footloose migranten werken als barkeeper, drie als fabrieksarbeider en eveneens drie als babysitter. Het betreft veelal beroepssectoren waarin veel mensen informeel werken (zie Appendix 1 voor een overzicht van beroepen van footloose migranten).

Tabel 7. Arbeidsmarktsituatie

	Footloose migranten		Vestigers		Circulaire migranten		Transnationale migranten		Totaal	
Soort contract*										
Geen werk	24	25.3%	8	7.3%	4	30.8%	4	7.1%	40	14.6%
Onbepaalde tijd	2	2.1%	22	20.0%	0	0%	5	8.9%	29	10.6%
Tijdelijk	7	7.4%	32	29.1%	0	0%	14	25.0%	53	19.3%
Ondernemer	3	3.2%	24	21.8%	0	0%	14	25.0%	41	15.0%
Informeel	50	52.6%	21	19.1%	8	61.5%	15	26.8%	94	34.3%
Uitzendbureau	12	12.6%	10	9.1%	1	7.7%	10	17.9%	33	12.0%
Beroepsstatus										
Geen werk	24	25,3%	8	7,3%	4	30,8%	4	7,1%	40	14.6%
Hoog	6	6,3%	46	41,8%	0	0,0%	8	14,3%	60	21.9%
Midden	20	21,1%	18	16,4%	3	23,1%	16	28,6%	57	20.8%
Laag	45	47,4%	38	34,5%	6	46,2%	28	50,0%	117	42.7%
Totaal	95	100%	110	100%	13	100%	56	100%	274	100%

* Geen totaal weergegeven omdat respondenten meerdere soorten contracten konden hebben.

Bron: Arbeidsmigratie in vieren (Engbersen et al. 2011)

Migratiepatronen in dynamisch perspectief

Eén van de kenmerken van footloose migranten in Rotterdam en Den Haag is dus dat velen van hen (53%) nog maar kort in Nederland verblijven. Hiermee rijst de vraag of de geringe binding van footloose migranten met de Nederlandse samenleving (één van de definiërende karakteristieken van deze categorie) wellicht enkel een kwestie van tijd is en dat ze na langere tijd wel beter integreren in de Nederlandse samenleving. Wellicht dat migranten, die in eerste instantie als footloose geïnterviewd werden, binnen enkele jaren beter geïntegreerde vestigingsmigranten zijn geworden – of weer uit Nederland zijn vertrokken. Om dit na te gaan, maar ook om uit te zoeken of degenen die in eerste instantie als “circulaire migranten” geïnterviewd werden zich uiteindelijk toch in Nederland vestigden, hebben Engbersen et al. (2014) geprobeerd om respondenten uit hun eerste onderzoek onder Poolse, Roemeense en Bulgaarse arbeidsmigranten nogmaals te benaderen voor een telefonisch interview.

Tijdens de eerste ronde interviews met Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten waren 654 personen geïnterviewd. Deze interviews werden afgenomen tussen 2009 en 2011². Hoewel de studie niet expliciet als panelstudie was opgezet, werd de respondenten gevraagd of zij contactgegevens wilden geven zodat zij in de toekomst wellicht opnieuw benaderd konden worden. 355 respondenten gaven hun telefoonnummer en/of e-mailadres. Met deze contactgegevens zijn de respondenten uit de eerste ronde interviews in 2013 nogmaals benaderd. Uiteindelijk zijn in deze tweede ronde 80 interviews afgenomen, waarvan acht met retourmigranten of respondenten die inmiddels naar een ander land waren gemigreerd. Aan deze laatste respondenten zijn slechts enkele vragen gesteld (onder meer of ze van plan waren ooit naar Nederland terug te keren). Evenals de eerste ronde interviews zijn ook de interviews van deze tweede ronde uitgevoerd door *native speaking* interviewers. In totaal hebben vijf Poolse, Roemeense en Bulgaarse interviewers meegewerkt aan deze studie. Zij belden respondenten uit de eerste ronde, stuurden hen e-mails of probeerden via sociale netwerksites zoals Facebook, LinkedIn of de Poolse sociale netwerk site ‘Nasza Klasa’. Uiteindelijk lukte het de interviewers om contact te leggen met 65 Poolse respondenten (waarvan er vier niet meer in Nederland verbleven), met zeven Roemenen en met negen Bulgaren.

Hier zijn we vooral geïnteresseerd naar de footloose migranten uit de tweede ronde van het onderzoek (zie Engbersen et al. 2014).³ Hoe vergaat het de *footloose* migranten uit het onderzoeksproject Arbeidsmigratie in vieren drie jaar later? Van de 72 respondenten die de onderzoekers in de tweede ronde konden terugvinden (alleen degenen die nog in Nederland verbleven), behoorden er 17 (bijna een kwart) indertijd tot de categorie ‘footloose’. In de tweede ronde werd hen onder meer gevraagd hoe hun band met de Nederlandse samenleving én met het herkomstland nu is. Het blijkt dat de footloose migranten uit 2010 inmiddels wat beter geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving. Ze spreken wat vaker Nederlands, zowel met vrienden als in de buurt, hebben meer

2. Omdat de meeste interviews (N=493) in 2010 zijn afgenomen, zal in het vervolg van dit hoofdstuk het jaartal 2010 worden gebruikt om de eerste wave aan te duiden.

3. Het hierna volgende gaat niet meer alleen over Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Rotterdam en Den Haag, maar over alle Midden- en Oost-Europeanen uit de verrichte studies.

Nederlandse vrienden, volgen het Nederlandse nieuws iets vaker. Maar nog steeds hebben de footloose migranten uit 2010, net als overigens de circulaire migranten uit 2010, een relatief zwakke binding met de Nederlandse samenleving. Transnationale en vestigingsmigrantengroepen scoren ook in 2013 op al deze punten beter dan de footloose en circulaire migrantengroepen. Qua arbeidsstatus zijn de footloose migrantengroepen er zelfs wat op achteruit gegaan ten opzichte van de situatie in 2010; ze zijn met name vaker werkloos.

Op dezelfde manier is ook de binding met het herkomstland van de footloose migrantengroepen uit 2010 in kaart gebracht. Opmerkelijk hier is dat juist de footloose migrantengroepen in 2013 sterker op het herkomstland georiënteerd zijn dan in 2010 het geval was. Ze gaan vaker terug naar het herkomstland, verblijven er ook langer en sturen meer *'remittances'*; wel hebben ze minder vaak contact met familie in het herkomstland (wellicht mede omdat de nabije familie inmiddels ook is overgekomen). Voor alle andere "typen" migrantengroepen geldt daarentegen dat zij zich in 2013 minder op het herkomstland oriënteren dan in 2010 het geval was (gegevens Engbersen et al. 2014).

Een volgende vraag is hoe stabiel deze migratiepatronen zijn. Met andere woorden: valt een respondent die op basis van zijn antwoorden in 2010 als 'footloose' was geclassificeerd in 2013 nog steeds in deze categorie.⁴ De onderstaande tabel laat de verandering van migratiepatronen zien van respondenten die zowel in 2010 als 2013 zijn geïnterviewd. Het betreft in totaal 75 respondenten, inclusief zeven respondenten die tijdens dit tweede interview niet meer in Nederland woonden. De patronen laten zowel stabiliteit als dynamiek zien. Stabiliteit zien we vooral bij de vestigingsmigrantengroepen en deels ook bij de circulaire migrantengroepen. Zo konden 21 van de 28 vestigingsmigrantengroepen uit 2010 drie jaar later nog steeds als 'vestiger' geclassificeerd worden. Hetzelfde geldt voor vijf van de acht circulaire migrantengroepen uit 2010. Meer dynamiek was er bij de bi- of transnationale migrantengroepen uit 2010. Zes van de 18 respondenten uit deze categorie kon in 2013 nog steeds tot de 'bi-nationalen' gerekend worden. Een grotere groep (elf van de 18 'bi-nationalen' uit 2010) kan echter in 2013 tot de vestigingsmigrantengroepen gerekend worden. Kennelijk zijn deze transnationale migrantengroepen zich meer op Nederland gaan richten en niet, zoals we zelf hadden verwacht, teruggekeerd naar het herkomstland. De patronen die zich voordoen bij de footloose migrantengroepen springen echter het meest in het oog. Zij waaieren uit over allerlei verschillende categorieën. Sommigen van hen hebben Nederland inmiddels verlaten, anderen vertonen meer transnationale kenmerken en weer anderen hebben zich ontwikkeld tot vestigingsmigrantengroepen. Dat juist footloose migrantengroepen uitwaaieren over veel verschillende migratiepatronen kan wellicht worden verklaard doordat dit patroon een typische 'startcategorie' is. Velen van hen waren, zoals we zagen, recent in Nederland aangekomen en het was nog onduidelijk of, hoe lang en op welke wijze ze in Nederland zouden blijven. Dit tekent de *'intentional unpredictability'* van deze categorie onder de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigrantengroepen in Nederland.

4. Hier moet kort worden uitgelegd hoe deze classificatie van vier migrantengroepen heeft plaats gevonden. In de analyses was er geen absolute grens die bepaalde of een respondent in het ene of andere migratiepatroon viel. Respondenten zijn via clusteranalyse aan de hand van diverse kenmerken (de eerder genoemde indicatoren van binding met het herkomst- en bestemmingsland) ingedeeld in vier groepen met een hoge mate van overeenkomst. Aan de hand van data uit 2013 zijn respondenten op dezelfde wijze, op basis van hun bindingen met Nederland en met het herkomstland, opnieuw ingedeeld in één van de vier ideaaltypische patronen.

Tabel 8. Verandering van migratiepatronen tussen 2010 en 2013 (N=75)

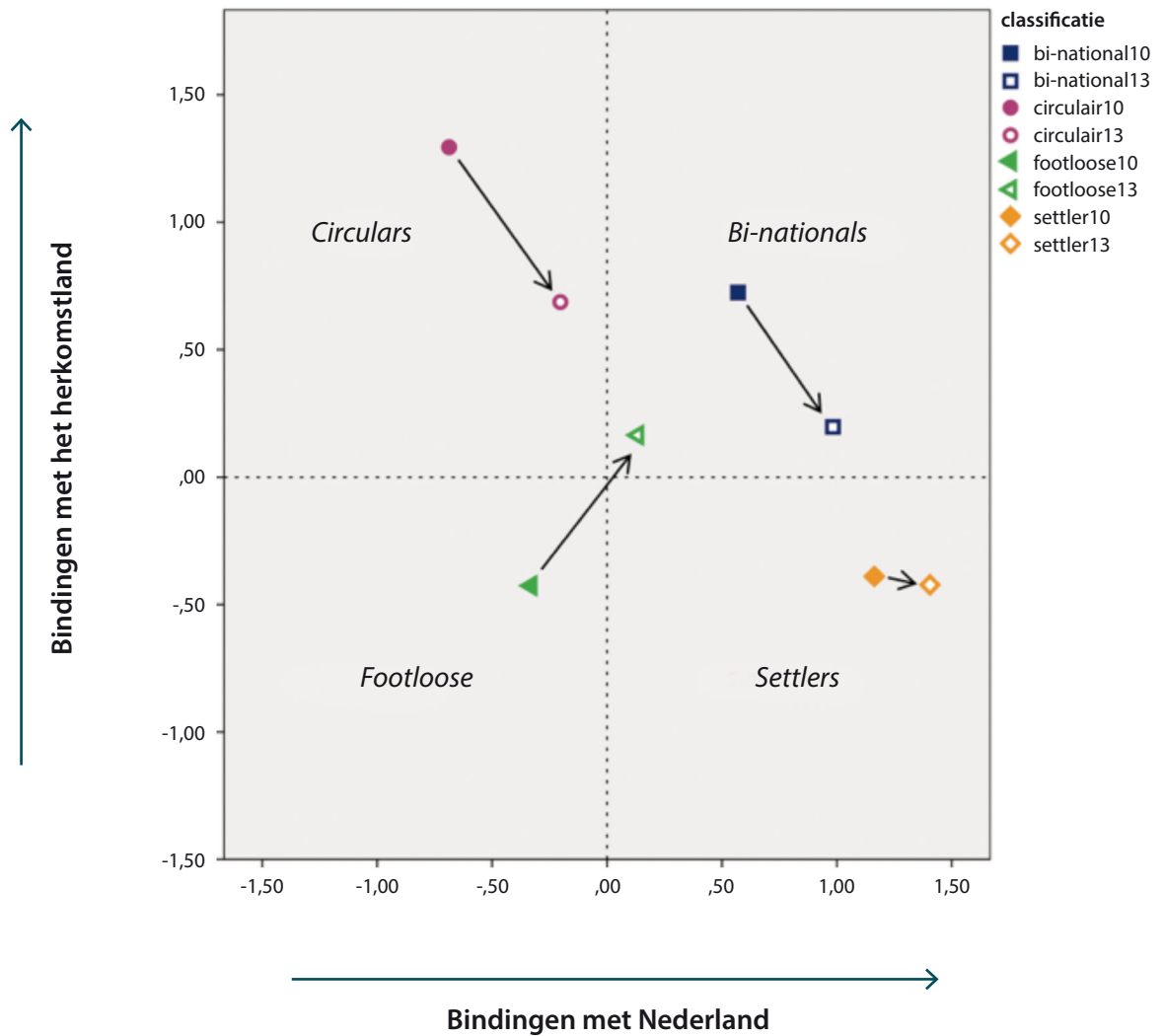
2013	2010				
	Footloose	Vestiger	Circulair	Bi-nationaal	Totaal
Footloose	4	2	0	0	6
Vestiger	5	21	1	11	38
Circulair	2	0	5	1	8
Bi-nationaal	6	3	1	6	16
Teruggekeerd	5	1	1	0	7
Totaal	23	27	8	18	75

Wanneer we ten slotte, van ieder cluster afzonderlijk, de gemiddelde bindingen met herkomst- en bestemmingsland in 2010 en 2013 met elkaar vergelijken, krijgen we onderstaande grafiek uit figuur 2. Naast de richting van de pijl, is ook de lengte van de pijl van belang. Hoe langer de pijl, hoe sterker de verandering. Deze grafiek weerspiegelt voor een groot deel de eerder uitgesproken verwachtingen en bovenstaande observaties. Zo raken gevestigde migranten almaar meer gevestigd in Nederland en ontwikkelen bi-nationale migranten zich steeds meer in de richting van het vestigingspatroon. Ook circulaire migranten lijken zich gemiddeld genomen meer op Nederland te gaan oriënteren, ten koste van hun oriëntatie op het herkomstland.

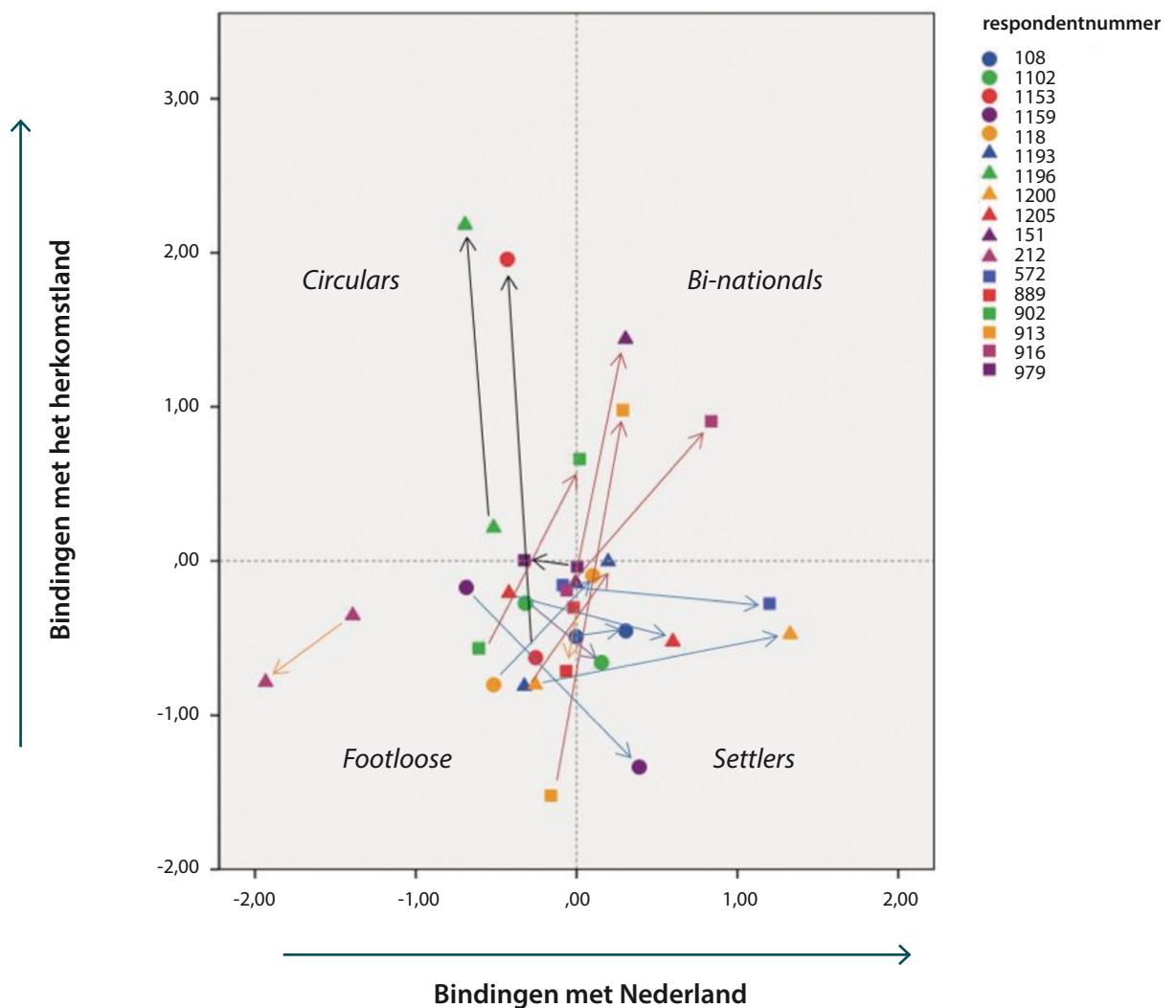
De pijl die de ontwikkeling van footloose migranten in figuur 2 beschrijft, is het gevolg van het middelen van individuele veranderingen en geeft daarom niet goed de diversiteit die zich voordoet onder deze categorie weer. Daarom hebben we in figuur 3 nog eens ingezoomd op de veranderingen bij de individuele footloose migranten. Iedere punt in figuur 3 slaat op een individuele footloose migrant. Iedere pijl in de figuur beschrijft de verandering in migratiepatroon die deze individuele respondent tussen 2010 en 2013 heeft doorgemaakt. Zoals duidelijk blijkt, is bij de footloose migranten sprake van een grote variëteit van ontwikkelingen. Dit maakt eens te meer duidelijk dat het footloose migratiepatroon een lastig te vangen en te voorspellen fenomeen is. Desalniettemin valt op dat een aantal footloose migranten zich ontwikkelt in de richting van het transnationale patroon. Zij ontwikkelen dus zowel meer bindingen met het herkomstland als met Nederland. Een mogelijke verklaring hiervoor kan gezocht worden in het feit dat transnationale activiteiten kostbaar kunnen zijn. Een deel van de footloose migranten bevond zich in 2010 nog in een marginale sociaaleconomische positie waardoor zij allerlei transnationale activiteiten niet konden bekostigen. Als zij hun positie in 2013 hebben verbeterd en dus meer geld hebben, zijn ze beter in staat transnationale activiteiten te ondernemen (zoals 'remittances' sturen of op bezoek gaan bij familie in het herkomstland). Andere footloose migranten uit 2010 hebben zich in 2013 tot vestigingsmigrant ontwikkeld. Nadat ze

langer in Nederland verblijven, oriënteren ze zich ook in sterkere mate op de Nederlandse samenleving. Deze laatste trend zou nog sterker kunnen worden omdat de vereiste dat Roemenen en Bulgaren een tewerkstellingsvergunning (TWV) moeten hebben om formele arbeid in Nederland te kunnen verrichten met ingang van 1 januari 2014 is komen te vervallen. Hierdoor kunnen Roemeense en Bulgaarse arbeidsmigranten makkelijker actief worden op de Nederlandse formele arbeidsmarkt en zich dus makkelijker vestigen (Snel, Faber en Engbersen, 2014).

Figuur 2. Migratiepatronen in dynamisch perspectief

Figuur 3. Diversiteit onder footloose migranten

Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk is op basis van eerdere survey-gegevens over Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Nederland een kort overzicht gegeven van wat bekend is over zogenaamde footloose migranten in Nederland, dat wil zeggen migranten met relatief zwakke bindingen met zowel de Nederlandse samenleving als met het herkomstland. Ongeveer één op de drie geïnterviewde arbeidsmigranten in Rotterdam en Den Haag kon tot de categorie 'footloose' gerekend worden. Verder viel op dat de meerderheid (53%) van de footloose migranten in Rotterdam en Den Haag nog maar kort (hooguit 1 jaar) in Nederland verblijft. Als laatste kan worden opgemerkt dat de footloose migranten onder de Midden- en Oost-Europeanen een relatief gemarginaliseerde maatschappelijke categorie vormen. Twee derde van hen beschikt niet over zelfstandige woonruimte in Nederland, maar woont op kamers (veelal gedeeld met diverse andere migranten), in pensions of anderszins in onzelfstandige woonruimte. Ruim de helft (53%) van de footloose migranten verricht naar eigen

zeggen informeel werk, veelal met een laag beroepsniveau (bijv. als schoonmaker, in de land- en tuinbouw, als barkeeper, fabrieksarbeider of babysitter). Ook bij andere typen arbeidsmigranten (circulaire, transnationale en vestigingsmigranten) komt onzelfstandige woonruimte en informeel werk vaak voor, maar niet zo vaak als bij de footloose migranten. De enige uitzondering daarop is dat ook 62% van de circulaire migranten in Rotterdam en Den Haag aangeeft informeel werk te verrichten, waarbij informeel werk dus zelfs vaker voorkomt dan bij footloose migranten.

Kijken we echter naar de ontwikkelingsdynamiek van footloose migranten binnen de Nederlandse samenleving (niet alleen Rotterdam en Den Haag), dan ontstaat een wat ander beeld. We stelden al dat ruim de helft van de footloose migranten van 2010 vrij recent in Nederland was aangekomen. Kijken we naar hun situatie drie jaar later, dan blijkt dat er bij deze categorie – meer dan bij de andere typen migranten – veel is veranderd. De footloose migranten van 2010 zijn uitgewaaid over alle typen migranten: vijf van de 23 footloose migranten van 2010 zijn inmiddels uit Nederland vertrokken, vijf hebben zich beter in Nederland gevestigd, twee worden nu tot de circulaire migranten gerekend (dat wil zeggen, ze hebben nog steeds een zwakke band met Nederland, maar inmiddels meer binding met het herkomstland hebben) en zes worden nu tot de transnationale migranten gerekend (dat wil zeggen, ze hebben een sterkere binding met zowel Nederland als het herkomstland gekregen). Slechts vier van de 23 footloose migranten uit 2010 behoren drie jaar later nog steeds tot deze categorie.

Samenvattend: de categorie ‘footloose’ is bovenal een tijdelijk verschijnsel van vrij recent aangekomen (arbeids-)migranten, die hun weg in de Nederlandse samenleving nog moeten vinden. Aan de andere kant zijn de enkele migranten die ook na drie jaar nog steeds tot de footloose worden gerekend, wellicht het meest problematisch. Dit zijn personen die inmiddels al langere tijd in Nederland verblijven, maar hun weg in de Nederlandse samenleving nog steeds niet hebben gevonden en bovendien een zwakke binding hebben met het herkomstland. Wellicht dat we de dakloze Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten, die in het volgend hoofdstuk worden besproken tot deze categorie kunnen rekenen.

3. Dakloze Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam en Den Haag

In dit hoofdstuk zullen we nader ingaan op dakloze Midden- en Oost-Europese migranten. Kenmerkend voor deze groep is dat zij vaak weinig bindingen heeft met Nederland, maar tegelijkertijd ook weinig verbonden is met het herkomstland. Vandaar dat zij beschouwd kan worden als een subcategorie van de footloose migranten. Een deel van de dakloze Midden- en Oost-Europeanen bevond zich ook in het thuisland al in een marginale en kwetsbare positie. In dit hoofdstuk zullen we in de eerste plaats trachten de omvang van het aantal dakloze Midden- en Oost-Europese migranten in Rotterdam en Den Haag weer te geven. Vervolgens gaan we nader in op mogelijke oorzaken van de dakloosheid onder migranten uit Midden- en Oost-Europa en tonen we aan dat er onderscheid gemaakt kan worden tussen verschillende typen Midden- en Oost-Europese daklozen in Nederland. Ten slotte werpen we de vraag op of de groep Midden- en Oost-Europese migranten als een substantiële probleemgroep kan worden beschouwd en sluiten we af met enkele conclusies.

Omvang

Het is niet eenvoudig om de omvang van een fluïde en vaak onzichtbare groep als daklozen in te schatten, zeker als het gaat om vaak niet geregistreerde migranten (Van Doorn, 2002: 43). Daarnaast wordt het inzicht in deze kwestie extra bemoeilijkt door het gegeven dat Midden- en Oost-Europese daklozen veelal geen toegang hebben tot de reguliere daklozenvoorzieningen. De reden voor dit laatste is de institutionele organisatie van daklozenopvang in Nederland. In 2006 lanceerden de vier grote steden het Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang. Doel van dit plan was om middels een persoonsgerichte aanpak in de vier grote steden 'de leefsituatie van mensen die dak- of thuisloos zijn (of dat dreigen te worden) verbeteren' (Het Rijk en G4, 2006:4). Na invoering stuitte men echter op een klassiek probleem, namelijk hoe te voorkomen dat goede voorzieningen voor een maatschappelijk kwetsbare categorie een aanzuigende werking hebben op nieuwe probleemgevallen waardoor de problematiek in feite alleen maar groter wordt. Ter voorkoming van dit probleem voerden de steden in het Plan van Aanpak het criterium van regiobinding in: daklozenopvang, specifiek de nachtopvang, is alleen toegankelijk voor personen die aantoonbaar minimaal twee jaar in de betreffende stad wonen. Dit heeft tot gevolg dat dakloze Midden- en Oost-Europeanen, die doorgaans niet aan dit criterium voldoen, veelal genoodzaakt zijn op straat of elders in de publieke ruimte te overnachten.

Het bestaan van het criterium van de regiobinding heeft geleid tot aanwezigheid van slechts een klein aantal Midden- en Oost-Europese migranten in de (reguliere) nachtopvang. In Rotterdam zijn er twee instanties die de opvang voor dak- en thuislozen verzorgen: het Centrum voor Dienstverlening en het Leger des Heils. Het "Centraal Onthaal" voert het Rotterdamse toelatingsbeleid uit. Personen die voldoen aan de criteria, waaronder de regiobinding, ontvangen een pasje dat toegang geeft tot de nachtopvang. In 2010 zijn zeven migranten uit Midden- en Oost-Europa toegelaten tot de

nachtopvang, achttien personen is de toegang tot nachtopvang geweigerd (Gemeente Rotterdam, 2011). In 2011 heeft één persoon afkomstig uit Midden- en Oost-Europa toestemming gekregen voor verblijf in de maatschappelijke opvang. Van tien Midden- en Oost-Europeanen is hun verzoek tot maatschappelijke opvang afgewezen (Gemeente Rotterdam, 2012) (zie tabel 9). Het aantal Midden- en Oost-Europeanen dat is toegelaten tot de nachtopvang is tussen 2010 en 2011 gedaald met ruim 85%. In 2012 is dit wederom gestegen ten opzichte van 2011, maar komt niet boven het aantal van 2010 uit.

Tabel 9. Toegang maatschappelijke opvang Rotterdam

	Toestemming verblijf nachtopvang			Afwijzing verblijf nachtopvang		
	EU-burgers	waarvan Midden- en Oost-Europeanen		EU-burgers	waarvan Midden- en Oost-Europeanen	
2010	28	7	25%	29	18	62,1%
2011	22	1	4,5%	30	10	33,3%
2012	18	6	33,3%	<i>onbekend</i>	<i>onbekend</i>	

Bron: Gemeente Rotterdam, 2011; Gemeente Rotterdam, 2012; Gemeente Rotterdam, 2013a, eigen berekeningen

In de gemeente Den Haag is de daklozenopvang anders geregeld dan in Rotterdam. In Den Haag houden twee instanties zich bezig met daklozenopvang, het Leger des Heils en de Kessler Stichting. Tot 2012 hanteerde de laatstgenoemde stichting minder strenge regels met betrekking tot o.a. de regiobinding. In 2011 verblijven in de nachtopvang in Den Haag geen Midden- en Oost-Europeanen. De Kessler Stichting geeft aan dat er in 2011 zo'n twintig à dertig mensen uit Midden- en Oost-Europa gebruikmaken van de nachtopvang (Tijdelijke Commissie, 2011).

Om een beter inzicht te krijgen in het feitelijk aantal daklozen – in dit geval specifiek afkomstig uit Midden- en Oost-Europa – kan gekeken worden naar het aantal personen dat gebruik maakt van de nachtopvang tijdens de zogenoemde ‘winterkouderegeling’.⁵ Tijdens deze periode wordt de opvangcapaciteit van de maatschappelijke opvang aangepast aan de vraag. Daarbij komen eventuele barrières voor gebruik van de opvang te vervallen. Iedereen kan gratis gebruik maken van de nachtopvang, er wordt geen maximum gesteld aan het aantal nachten waarin van de voorziening gebruik kan worden gemaakt en ook de regiobinding vervalt. In een periode van kou is daarmee het bereik van de feitelijke daklozen door de hulpverlening optimaal (G4-User, 2012).

5. De winterkouderegeling wordt afgeroepen als de gevoelstemperatuur (afhankelijk van werkelijke temperatuur en windsnelheid):

- overdag onder nul is en het perspectief bestaat dat die situatie tenminste drie dagen aanhoudt;
- overdag of 's nachts onder minus 3 graden is en het perspectief bestaat dat die situatie tenminste 48 uur aanhoudt;
- overdag of 's nachts onder minus 5 graden is en het perspectief bestaat dat die situatie tenminste 24 uur aanhoudt

(Bron: G4-User, 2012).

Middels registraties is het aantal personen dat tijdens de winter gebruik heeft gemaakt van de nachtopvang of koudeopvang bekend. Om inzicht te krijgen in de demografische kenmerken van de bezoekers zijn zowel in Rotterdam als Den Haag enquêtes afgenomen. Dit gebeurde door collega's van de GGD en Poolse vrijwilligers. Om non-respons wegens taalproblemen te voorkomen zijn er Engelse, Poolse en Roemeense vragenlijsten gebruikt. Deelname aan de enquête gebeurde op vrijwillige basis. Er stond als dank een beloning van 5 euro tegenover.

De enquêtes zijn steeds aan het begin van de winterkouderegeling afgenomen, op twee avonden, waarbij op elke avond één opvanglocatie is bezocht. In Rotterdam zijn tijdens de winterkouderegeling van 2010-2011 178 enquêtes afgenomen (respons: 69%), en tijdens de winter van 2011-2012 152 enquêtes (respons: 61%). In Den Haag zijn deze cijfers respectievelijk 105 enquêtes (respons: 56%) en 123 enquêtes (63%) (G4-User, 2012).

In tabel 10 zijn de cijfers wat betreft nationaliteit van de dakloze Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam en Den Haag weergegeven, voor zover er gegevens beschikbaar waren. In Rotterdam is het aandeel daklozen met de Nederlandse nationaliteit het grootst. Slechts 7% van de daklozen geïnterviewd in de winter van 2010-2011 en slechts 11% van de daklozen geïnterviewd in de winter van 2011-2012 is afkomstig uit één van de nieuwe lidstaten van de Europese Unie. De gemeente Rotterdam geeft aan dat in de winter van 2010-2011 in totaal 59 Midden- en Oost-Europeanen zijn opgevangen in de nachtopvang tijdens de kouderegeling (niet in tabel). Dit is 6% van het totale volume van personen die gebruik maakten van de nachtopvang tijdens de kouderegeling (Gemeente Rotterdam, 2011). Voor Den Haag zijn iets meer cijfers bekend. Het aandeel daklozen uit Nederland ligt tussen pakweg veertig en vijftig procent. Cijfers van twee locaties van het Leger des Heils laten voor wintermaanden van 2009-2010 zien dat meer dan de helft van bezoekers uit Midden- en Oost-Europa kwam. In de winter van 2010-2011 was 36% van de geïnterviewden van Midden- of Oost-Europese komaf. Tijdens de winterkouderegelingperiode in de winter van 2011-2012 is dit gedaald tot een derde van de geïnterviewde daklozen. Daarvan was 22% Pools, 12,5% Hongaars, 12,5% Litouws en 10% Roemeens (Gemeente Den Haag, 2012b). Voor Den Haag kan met veel voorzichtigheid worden gesteld dat het aantal dakloze Midden- en Oost-Europeanen niet zo hoog is als altijd wordt gesteld.

Tabel 10. (Geënquêteerde) bezoekers van nachtopvang tijdens winterkouderegeling, 2010, 2011, 2012, Rotterdam en Den Haag.

	Rotterdam				Den Haag					
	2010-2011 (N=178)		2011-2012 (N=152)		2009-2010 (N=949 ⁶)		2010-2011 (N=105)		2011-2012 (N=123)	
Nederland	108	61%	86	57%	<i>onbekend</i>		43	41%	59	48%
EU, oude lidstaten (niet NL)	8	4%	12	8%	<i>onbekend</i>		8	8%	12	10%
EU, nieuwe lidstaten	13	7%	16	11%	537	57%	38	36%	40	33%
Buiten EU	50	28%	38	25%	<i>onbekend</i>		16	51%	12	10%

Bron: G4-User, 2012 ; Gemeente Den Haag, 2012b; Monitor Gemeente Den Haag 2010, eigen berekeningen.

De dagopvang is in principe opengesteld voor alle daklozen, hiervoor gelden geen criteria⁷. Zij hebben dan de mogelijkheid tot een beschutte zitplek, krijgen koffie en brood en 's middags soep, soms gratis en soms tegen een kleine vergoeding. Het Leger des Heils in Rotterdam geeft aan dat er in 2010 161 personen afkomstig uit Midden- en Oost-Europa gebruikmaken van de dagvoorzieningen. Daarnaast maken 124 Midden- en Oost-Europeanen gebruik van de soepbus van het Leger des Heils (Gemeente Rotterdam, 2011). Volgens het Leger des Heils in Den Haag maakten er voor 2009 circa 100 Midden- en Oost-Europeanen gebruik van de dagopvang, in 2009 ging het om schattingen van tegen de 600 personen (voornamelijk afkomstig uit Polen). Schattingen van zomer 2011 komen tot plusminus 135 dakloze mensen uit Midden- en Oost-Europa die in Den Haag regelmatig gebruikmaken van de voorzieningen voor laagdrempelige opvang (Gemeente Den Haag, 2012a).

Achtergrond dakloosheid

Naast de vraag naar de omvang van dakloosheid onder Midden- en Oost-Europeanen is het relevant de vraag te stellen hoe het komt dat deze groep (arbeids-)migranten in een situatie van dakloosheid is terechtgekomen. In de literatuur komen twee visies sterk naar voren, die elkaar overigens niet hoeven uit te sluiten (vgl. McNaughton, 2008: 6). In de eerste plaats is er de structurele verklaring, die aangeeft dat dakloosheid een gevolg is van armoede, werkloosheid en een tekort aan adequate huisvesting. In de tweede plaats is er de individuele verklaring voor dakloosheid. Deze verklaring richt zich op individuele kenmerken en problemen van daklozen zoals verslaving, psychische stoornissen, traumatische gebeurtenissen, misbruik, enz. Naast structurele en individuele verklaringen zijn er ook

6. Data gebaseerd op het gemiddeld aantal gebruikers van de nachtopvang in de winterregeling 2009-2010 op de locatie St. Barbaraweg plus locatie Binckhorst van het Leger des Heils.

7. Uitzonderingen daargelaten. Gewelddadig gedrag en gebruik van alcohol en drugs wordt niet getolereerd (Van Gestel, Van Straalen en Verhoeven, 2013).

meer specifiek voor migranten geldende verklaringen denkbaar zoals zwakke positie op de arbeids- en woningmarkt, slechte beheersing van de taal en hun soms onzekere verblijfstatus (Van Doorn, 2002).

Onderzoekers van het WODC (Van Gestel, Van Straalen en Verhoeven, 2013: 78) concluderen op basis van hun kwalitatieve onderzoek⁸ naar dakloosheid onder (arbeids-)migranten uit Midden- en Oost-Europa dat 'sprake is van twee uitersten die tezamen een continuüm vormen'. Aan het eerste uiterste is er een groep daklozen die als arbeidsmigrant naar Nederland is gekomen, in Nederland heeft gewerkt of nog steeds aan het werk is, ondanks de dakloosheid. In deze categorie 'liggen structurele factoren zoals meervoudige afhankelijkheid en korte flexibele arbeidscontracten ten grondslag aan de situatie van dakloosheid' (Van Gestel et al., 2013: 78). Voor zowel arbeid als huisvesting wordt geleund op de bemiddeling van uitzendbureaus en werkgevers. Op het moment dat het werk stopt of significant minder wordt, kan als gevolg van een lager inkomen de huisvesting niet langer betaald worden. Ook Snel et al. (2011) vinden in hun onderzoek onder vijftien voornamelijk Poolse daklozen in Den Haag eenzelfde patroon. De helft van de respondenten is dakloos geworden als direct gevolg van verlies van werk. Slechts één persoon is direct op straat gezet door de werkgever, de overige zeven respondenten konden de huur niet meer betalen, mede omdat zij geen aanspraak konden maken op sociale voorzieningen of bijstand, en zijn op deze wijze dakloos geraakt. Eenzelfde beeld komt naar voren in het onderzoek van Hemmink en Rodenburg (2014). Professionals uit Rotterdam geven aan dat de Midden- en Oost-Europese daklozen in Rotterdam een financieel vangnet missen. Zij zijn niet rechthebbend, waardoor zij bij verlies van werk snel in de situatie van dakloosheid terecht komen. Tevens zagen de professionals uit het onderzoek van Hemmink en Rodenburg een duidelijke toename in het aantal Midden- en Oost-Europese daklozen dat kampte met schulden, voornamelijk op het gebied van de vaste lasten zoals huur, zorgverzekering en gas, water en elektra (Hemmink en Rodenburg, 2014: 17). Dit laatste wordt overigens opvallenderwijs niet gevonden onder Midden- en Oost-Europese daklozen in Den Haag. Uit het winterkoudeonderzoek van de winter 2011-2012 blijkt 95% van de geïnterviewde Midden- en Oost-Europese bezoekers geen schulden te hebben (Gemeente Den Haag, 2012b: 14). Volgens zowel Van Gestel et al. (2013: 79) als de Tijdelijke Commissie (2011: 79) gaat het in de bovengenoemde groep daklozen vooral om tijdelijke dakloosheid. Als mensen weer (tijdelijk) werk vinden, wordt er vaak ook weer onderdak gevonden. Het al dan niet verblijven in maatschappelijke opvang is slechts ter 'overbrugging van een kortere periode' (Tijdelijke commissie 2011: 79).

Aan het andere uiterste van het continuüm is er een groep daklozen die het herkomstland is ontvlucht vanwege schulden, criminele antecedenten, psychische- of verslavingsproblemen, of een combinatie hiervan. Deze groep heeft 'nooit gewerkt in Nederland, en ernstige individuele problemen liggen ten grondslag aan de dakloosheid' (Van Gestel et al, 2013: 78). Nederland is voor

hen waarschijnlijk een aantrekkelijk plek omdat de voorzieningen over het algemeen beter zijn dan in het herkomstland en de winters relatief gezien warmer. De Tijdelijke Commissie (2011: 79) beschrijft deze groep daklozen als 'de harde kern'. Ook Snel et al. (2011) vinden een soortgelijk patroon op basis van de interviews die zij voerden met Haagse daklozen uit Midden- en Oost-Europa. Twee van de vijftien respondenten zijn dakloos geworden door complexe individuele problemen zoals verslaving en psychische stoornissen. Rotterdamse professionals uit het onderzoek van Hemmink en Rodenburg (2014) zien een vergelijkbaar beeld. Een deel van de Midden- en Oost-Europeanen is dakloos geworden als gevolg van verslaving en psychische stoornissen. Vooral op het moment dat werk en inkomen wegvallen, zijn ze kwetsbaar om terug te vallen in verslaving of komen psychische problemen weer om de hoek kijken. Opvallend is dat verschillende onderzoeken allen melden dat deze groep daklozen vaak ook al in het herkomstland al met problemen kampten (Hemmink en Rodenburg, 2014: 18; Snel et al, 2011: 22; Tijdelijke Commissie, 2011: 79; Van Gestel et al., 2013: 78). Het is daarom dat met name deze laatste groep kan worden beschouwd als footloose migranten, omdat zij zowel geen bindingen hebben met het herkomstland als met het bestemmingsland.

Uiteraard bevinden zich tussen de uiterste posities van het door Van Gestel et al. beschreven continuüm ook andere groepen daklozen. Snel et al. (2011) geven aan dat er in Den Haag een groep Midden- en Oost-Europeanen is die dakloos is geraakt omdat familie of vrienden hun afspraken over het regelen van huisvesting niet nakomen. Professionals uit Rotterdam (Hemmink en Rodenburg, 2014) benadrukken dat het niet beheersen van het Nederlands een belemmering is voor het vinden van een baan, adequate huisvesting en het weten te vinden van hulpverlening. Ook Van Gestel et al. geven aan dat 'de volstrekte onwetendheid en het gebrek aan zelfredzaamheid' en het gebrek aan 'kennis en vaardigheden' niet bijdragen aan het eenvoudigweg voorkomen van dakloosheid (2013: 79).

Conclusie: geen substantiële probleemgroep

In dit hoofdstuk is getracht een beeld te geven van de omvang en achtergronden van Midden- en Oost-Europese daklozen in Rotterdam en Den Haag. Een belangrijke vraag die blijft hangen is of de daklozen uit Midden- en Oost-Europa een substantiële probleemgroep vormen. Gaat het om een groeiende populatie, nemen de aantallen toe?

Door lang niet alle geïnterviewde Rotterdamse professionals werd de groep Midden- en Oost-Europese daklozen in eerste instantie herkend als een (nieuwe) groep daklozen. Uit de antwoorden op een semi-gestructureerde vragenlijst bleek echter dat veel professionals het eens waren over het feit dat de groep daklozen uit Midden- en Oost-Europa toeneemt. Vooral Poolse (arbeids-)migranten worden genoemd als kwetsbaar voor dakloosheid. Belangrijkste redenen hiervoor zijn dat Polen veel individualistischer zijn in vergelijking met Bulgaren en Roemenen, die vaak in groepen naar

Nederland komen en beschikken over een sociaal netwerk waar zij op kunnen terugvallen. Tevens komen alcohol- en drugsverslavingen vaker voor onder Poolse migranten, en is bij deze groep werk en woning vaker gekoppeld (Hemmink en Rodenburg, 2014: 17). Niettemin moet worden geconstateerd dat er geen aanwijzingen zijn dat er een aanzienlijke groep Poolse daklozen in Nederland aan het ontstaan is. De cijfers uit Den Haag en Rotterdam wijzen uit dat het gaat om enkele tientallen, waarvan het aandeel langdurig daklozen zeer klein is. Gelet op de omvang van het aantal Polen in Nederland gaat het dus om een zeer kleine groep. Er lijkt geen sprake van een aanzuigende werking van Nederlandse daklozenvoorzieningen op burgers uit Midden- en Oost-Europa die kampen met verslavings- of psychische problemen. Ook lijkt het abrupt beëindigen van tijdelijke arbeids- en huisvestingscontracten niet te leiden tot een grote druk op daklozenvoorzieningen. Deze groep keert (onder begeleiding) terug naar het herkomstland of wordt tijdelijk opgevangen in eigen kring totdat nieuw (tijdelijk) werk is gevonden.

Daarnaast kan de vraag worden gesteld of de cijfers van Midden- en Oost-Europese daklozen in Rotterdam en Den Haag wel de daadwerkelijke groep (langdurige) daklozen representeert. Niet alle bezoekers van de nachtopvang, dagopvang of soepbus zijn daadwerkelijk dakloos (Snel et al., 2011). De helft van de Midden- en Oost-Europese daklozen die de enquête hebben ingevuld tijdens het Rotterdamse winterkoudeonderzoek 2010-2011 gaf aan ook in gelegenheid te zijn elders te overnachten (Gemeente Rotterdam, 2011). Van de Haagse daklozen uit Midden- en Oost-Europa is driekwart slechts in het afgelopen jaar, voorafgaand aan de winter 2011-2012, dakloos geworden en aldus kortdurend dakloos (Gemeente Den Haag, 2012b). Ook deze cijfers relativeren het schrikbeeld van een groeiende groep Midden- Oost-Europese daklozen. Het lijkt er ook op dat de omvang van het probleem in Den Haag en Rotterdam beperkter is dan in een aantal andere West-Europese steden, zoals Londen (Broadway, 2011; Garapich, 2011) en Brussel (Mostowska, 2011: 36).

Deze relativering van de omvang van het vraagstuk laat onverlet dat arbeidsmigranten van binnen de EU een beroep zullen blijven doen op daklozenvoorzieningen. Het is van belang dat men zich daarop adequaat instelt en na blijft denken over de hulpverlening aan deze groep. Omdat Midden- en Oost-Europese migranten doorgaans nog niet lang genoeg in Nederland verblijven om aanspraak te kunnen doen op sociale bijstand, ontbreekt voor hen een financieel vangnet wat hun kansen op dakloosheid doet toenemen (Hemmink en Rodenburg, 2014: 17). Aangezien zij volgens de regeling van de regiobinding geen recht hebben op nachtopvang, missen zij ook een zeker maatschappelijke vangnet dat mogelijkheden biedt voor eventuele re-integratie in de samenleving. Eenmaal in het daklozencircuit beland, is het niet eenvoudig hieruit te ontsnappen. Professionals uiten hun zorgen over het snelle 'afglijden' van recente daklozen uit Midden- en Oost-Europa en wijzen op het belang van vroegtijdige interventies (Van Gestel et al, 2013: 80).

Een effectief terugkeerbeleid voor hen die niet in staat zijn voor zichzelf te zorgen is een van de interventies die eenvoudig kan worden ingevoerd. Zo is in de Gemeente Den Haag in april 2012, in samenwerking met IDHEM, de Poolse welzijnsinstelling Barka en het Leger des Heils, het project

Perspektywa ('Perspectief') gestart, met als doel '(tijdelijke) daklozen terug naar werk te begeleiden of vrijwillig terug te laten keren naar het land van herkomst' (IDHEM, 2014). Ook de Gemeente Rotterdam zet zich sinds een jaar in, eveneens in samenwerking met Barka, om kwetsbare Midden- en Oost-Europese daklozen vrijwillig te laten terugkeren naar het land van herkomst (Gemeente Rotterdam, 2013b). Vroegtijdige interventies in de vorm van re-integratie in de Nederlandse samenleving of hulp bij vrijwillige terugkeer naar het herkomstland kunnen uiteindelijk leiden tot een minimalisering van het aantal Midden- en Oost-Europese daklozen in Nederland.

Bibliografie

- Broadway. (2011). *Street to Home Annual Report, 1st April 2011 to 31st March 2012*. Londen: Broadway.
- Dagevos, J. (2011). *Poolse migranten: De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Doorn, L. van (2002). *Een tijd op straat. Een volgstudie naar (ex-)daklozen in Utrecht (1993-2000)*. Utrecht: NIZW.
- Eade, J., Drinkwater, S. en Garapich, M. (2007). *Class and Ethnicity: Polish Migrant Workers in London*. Swindon: End of Award Research Report, ESRC.
- Engbersen, G., Ilies, M., Leerkes, A. S., Snel, E. en Van der Meij, R. (2011). *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Engbersen, G., Leerkes, A. S., Grabowska-Lusinska, I., Snel, E., en Burgers, J. (2013). On the differential attachments of migrants from Central and Eastern Europe: a typology of labour migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(6): 1-23.
- Engbersen, G., Jansen, J., Faber, M., Leerkes, A. en Snel E. (2014) *Migratiepatronen in dynamisch perspectief*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Friberg, J.H. (2012). The Stages of Migration. From Going Abroad to Settling Down: Post-Accession Polish Migrant Workers in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(10): 1589-1605.
- G4-USER (2012). *Feitelijk dakloos in de G4*.
- Garapich, M. (2011). 'Of alcohol and men.' Survival, masculinities and anti-institutionalism of Polish homeless men in a global city, Migration between Poland and United Kingdom, *special issue of Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 1: 309-330.
- Gemeente Den Haag (2012a). *Beantwoording schriftelijke vragen. Inzake: maatschappelijke opvang EU-onderdanen*.
- Gemeente Den Haag (2012b). *Winterkoudeonderzoek 2011/2012*. Rapportage Den Haag. Den Haag: GGD Den Haag.

Gemeente Rotterdam (2011). *Monitor Midden- en Oost-Europeanen 2010*.

Gemeente Rotterdam. (2012). *Monitor Programma EU-arbeidsmigranten, 2e halfjaar 2011*.

Gemeente Rotterdam (2013a). *Monitor Programma EU-arbeidsmigranten 2012*.

Gemeente Rotterdam (2013b). *De Uitvoeringsagenda 2013-2014 EU arbeidsmigratie*.

Gijsberts, M. en Lubbers, M. (2013). *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Polen en Bulgaren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Heijden, P. van der, Van der Cruyff, P. en Van Gils, G. (2013). *Aantallen geregistreerde en niet-geregistreerde burgers uit Moe-landen die in Nederland verblijven. Rapportage schattingen 2009 en 2010*. Utrecht: Universiteit.

Hemmink, A. en Rodenburg, G. (2014). *Trends in dakloosheid onder kwetsbare Rotterdammers*. Rotterdam: IVO.

IDHEM (2014). *Perspektywa (Werk- en Terugkeer)*. Bezocht via: <http://idhem.nl/projecten/> op donderdag 2 oktober.

McNaughton, C. (2008). *Homelessness among A8 Nationals in the UK*. Paper gepresenteerd op: Housing Studies Association Annual Conference, 2-4 April, 2008, Universiteit van York.

Mostowska, M. (2011). 'Services for homeless immigrants: The social welfare capital of polish rough sleepers in Brussels and Oslo', *European Journal of Homelessness* 5, 1: 27-47.

Rijk, Vier grote steden (2006). *Plan van aanpak Maatschappelijke Opvang*.

Snel, E., Faber, M. en Engbersen, G. (2013). Maatschappelijke positie van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten. *Justitiële verkenningen* (themanummer over arbeidsmigratie), 39 (6): 61-76.

Snel, E., Faber, M. & Engbersen, G. (2014). Civic Stratification and Social Positioning: CEE Labour Migrants without a Work Permit. *Population, Space and Place*, online: 11 februari 2014.

Tijdelijke Commissie (2011). *Lessen uit recente arbeidsmigratie. Eindrapport Arbeidsmigratie in goede banen*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 32 680, 4.

Van Gestel, B., Van Straalen, E. K. en Verhoeven, M. A. (2013). *Overlast, lokaal beleid en arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa*. Den Haag: WODC.

Wallace, C. D. (2002). Opening and closing borders: migration and mobility in East-Central Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28(4):603-625.

Weltevrede, A.M., De Boom, J., Rezai, S., Zijderwijk, L. en Engbersen, G. (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo BV.

Appendix

Tabel A1.

Gestandaardiseerde beroepen van footloose migranten.

Selectie van footloose migranten die op het moment werk hebben.

	Hoog	Midden	Laag	Totaal
Administrateur	1	0	0	1
Assistent manager	1	0	0	1
Eigenaar kleine winkel	1	0	0	1
Software ontwikkelaar	1	0	0	1
AIO Systeem ontwikkelaar	1	0	0	1
Ingenieur	1	3	0	4
Bouwvakker	0	10	1	11
Schilder	0	4	0	4
Kok	0	1	1	2
Musicus	0	1	0	1
Kleermaker	0	1	0	1
Schoonmaker	0	0	14	14
Arbeider in land- en tuinbouw	0	0	8	8
Barman	0	0	8	8
Monteur	0	0	3	3
Oppas	0	0	3	3
Fabrieksarbeider	0	0	3	3
Autowasser	0	0	1	1
Verhuizer	0	0	1	1
Straatverkoper	0	0	1	1
Ramenwasser	0	0	1	1
Totaal	6	20	45	71

